

UDK 811.34' 342.8
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 9. IX. 2004.
Prihvaćen za tisak: 16. IX. 2005.

MATE KAPOVIĆ
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
mkapovic@ffzg.hr
mudrac.ffzg.hr/~mkapovic

NAGLASAK PRASLAVENSKE RIJEČI *SĚRDĚCE¹

U ovom se radu govori o problemu rekonstrukcije naglasaka praslavenske riječi *sġrdġce. Sln. *srġġ* rus. *сѣрдѣце* (*zá sġrdġce*), mn. *сѣрдѣцá* i bug. *сѣрдѣѣ* kao da ukazuju na *sġrdġce, kao i hrv. *srġce*, *ná srġce*, no hrv. varijanta *srġce*, *ná srġce* i *srġdašce* ukazuju na psl. *sġrdġce. U radu se raspravlja o odrazima ove riječi u pojedinim slavenskim jezicima i o problemima s objema inačicama rekonstrukcije u samom praslavenskom. Pitanje se povezuje s temom pokrate dugoga cirkumfleksa u trosložicama tipa ¹V:·Ь·V. Na kraju se zaključuje da u praslavenskom treba ipak rekonstruirati *sġrdġce (naglasna paradigma *c*) i da se tu *[^] u hrvatskom u trosložicama tipa ¹V:·Ь·V· krati.

KLJUČNE RIJEČI: *sġrdġce "srġce", naglasak, praslavenski, slavenska akcentuacija

I. UVOD²

U praslavenskom su postojala tri osnovna naglasaka:

*[˘] - kratki cirkumfleks (silazni), npr. *slġvo > hrv. *slġvo*

*^ˆ - dugi cirkumfleks (silazni), npr. *mġšo > hrv. *mġso*

*[˙] - akut (stari akut, stari uzlazni) npr. *jġma > hrv. *jġma*

Stari je akut mogao stajati na kojem god slogu (*jġma, *lopġta, *lġpotġ > hrv. *jġma*, *lġpata*, *lġpġta*), a silazni su naglasci stajali samo na prvom slogu i preskakali su na prednaglasnice (*mġšo, *zġ mġšo > hrv. *mġso*, *zġ mġso*). Osim ovih triju naglasaka, postojala su i dva mlađa naglasaka nastala raznim pomicanjima naglasaka na prethodni slog (v. K a p o v i ć 2003):

¹ Na pomoć se i raspravljanju o ovoj temi zahvaljujem dr. Bulesúu Lászlu.

² POKRATE:

N. – nominativ jednine
n. – nominativ množine
dij. – dijalekatski

bug. – bugarski
hrv. – hrvatski
lit. – litavski

psl. – praslavenski
rus. – ruski
sln. – slovenski

*[~] - dugi neoakut (novi akut, novi uzlazni), npr. *kljũčь > hrv. *ključ*, *ključa* (čakavski, staroštokavski, kajkavski *ključ*)

*[`] - kratki neoakut (kratki novi akut/uzlazni), npr. *bòbь > hrv. *bòb*, *bòba*

Postojale su tri naglasne paradime (n. p.) u imenica i glagola:

n. p. *a* – osnovni (nepromjenljivi) naglasak, npr. *rāna, A. *rānŏ; *rākь, *rāka; 1. jd. prezent *rānjŏ, 2. *rānīšь (hrv. *rāna*, *rānu*; *rāk*, *rāka*; *rānīš*)

Uvijek akut na osnovi, ne mijenja se ni u paradigmama ni u tvorbi (*rānjenīkь > hrv. *rānjenīk*).

n. p. *b* – zaosnovni naglasak, npr. *ženā, A. *ženŏ; *krovь³ (> *kròvь), *krovā; 1. jd. prezent *ženjŏ, 2. *žēnīšь (hrv. *žēna*, *žēnu*; *kròv*, *kròva*; *žēnīš*)

Naglasak je na slogu poslije osnove - *gromь > *gròmь, *gromā ili pomaknut kao novi akut na slog prije njega: *ženīšь > *žēnīšь (hrv. *gròm*, *gròma*; *žēnīš*). O naravi sloga (kratak/dug, akutiran/cirkumflektiran) ovisi kakov će naglasak biti – *ženāxь (stari akut), ali *ženīskь, *selŏ (kratki naglasak) (čak. *ženāh*, *selŏ*).

n. p. *c* – pomični (promjenljivi) naglasak (čeonu ili dočetni), npr. *vodā, A. *vòdŏ, *pŏ vodŏ; *gòlsь, *nā golsь, i. *golsŷ; 1. jd. prezent *zòvŏ, *nē zovŏ, 2. *zovešь (hrv. *vòda* < *vodā*, *vòdu*, *pŏ vodu*; *glās*, *nā glās*, *glasòvima*; *zòveš* < *zoveš*).

Naglasak može biti na početku - kratki ili dugi cirkumfleks koji preskače na prednaglasnicu (*vòrtь, *nā vortь, *nī na vortь > hrv. *vrāt*, *nā vrāt*, *nī na vrāt*) ili na zanaglasnicu (*vortь žè, *ne zovŏ sè), na kraju (d. *vortomь) ili akut u sredini riječi (aorist – 1. jd. *kovāxь, 2./3. jd. *kòva > hrv. *kòvah*, *kòva*).

Svrha je ovoga rada razmotriti naglasak praslavenske riječi *sьrdьce što je, kako ćemo vidjeti, prilično zamršen problem. Riječ se u hrvatskom odrazila kao *sŕce* – kako je posrijedi praslavenski dvoglas *-ьr- (usp. litavski *širdis*), u obzir dolaze samo dugi naglasci – dakle *[^] i *[˘] (*[~] bi u hrvatskom dao [˘] > [^]). Stari akut u hrvatskom uvijek daje [˘] (kratki silazni), usp. *jādь, *bьrdo > hrv. *jād*, *bŕdo*), a cirkumfleks ostaje dugi silazni ([˘]) u hrvatskom u dvoslozicama npr. *zīdь, *mēso > hrv. *zīd*, *mēso*, ali se u troslozicama i višeslozicama krati u [˘] npr. *sŷnь > *sīn*, ali *sŷnove ⇒ *sīnovi* (usp. K a p o v i ć 2003). Kako u primjerima kao *mēso duljina ostaje očuvana, a u *sŷnove se krati, za trosložni primjer kao *sьrdьce (s poluglasom kao jednim slogom) također možemo očekivati pokratu [˘] > [˘]. Na prvi pogled, dakle, ne možemo reći je li posrijedi odraz staroga cirkumfleksa ili akuta.

³ *['] - neodređeni naglasak, ne može se točno znati kakova je bila intonacija dočetnoga naglasaka, osim kod primjera kao *ženā što je sigurno prvotno bilo *ženā).

2. ODRAZ PSL. *SĚRDŮCE U SLAVENSKIM JEZICIMA

U hrvatskom je odraz psl. *sġrdŮce riječ *sŕce*. Ako zabilježimo taj naglasak oviskom (¹) po shemi: *slŏvo* = *ŝlovo*, *ŏd slova* = *bd_slova* (gdje čeoní ¹ obilježava odraz staroga cirkumfleksa koji skače na prednaglasnicu) ≠ *mġesto*, *nà mġesto* = *mġesto*, *na mġesto* (gdje ¹ prije korijenskoga suglasa obilježava odraz staroga, nepomična, akuta i gdje dolazi samo do novoštokavskoga mlađega prenošenja naglaska), vidjet ćemo da u hrvatskim dijalektima nalazimo i *ŝrce* npr. Mostar: *nà srcu*, Posavina (Orubi) *ŭ srce* itd. što ukazuje na staru n. p. *c* (*sġrdŮce) i na *ŝrce* npr. Prapatnice (kraj Vrgorca) *nà srce* itd. što ukazuje na staru n. p. *a* (*sġrdŮce).

Primjeri iz drugih slavenskih jezika – slovenskoga, ruskoga i bugarskoga, na prvi pogled svi upućuju na n. p. *c*. Slovenski je odraz *srcē* što kao i drugi primjeri poput hrv. *zlāto* ~ sln. *zlatŏ*, hrv. *mġeso* ~ sln. *mesŏ*, hrv. *sijġeno* ~ sln. *senŏ* upućuje na n. p. *c* (u sln. se silazni naglasci pomiču za jedan slog unaprijed). U ruskom na to isto upućuje *сърдце* (*zá serdce*), mn. *сердцá* (dij. *сереце*) (za pomičnost naglaska u n. p. *c* usp. hrv. N. *slŏvo* : n. *slŏva* < *slŏvā*). Bugarski ima *сърдце* (kao *mesŏ* prema hrv. *mġeso*) gdje dočetni naglasak također upućuje na n. p. *c* (u bug. nije posrijedi glasovni zakon kao u sln. nego analogijski naglasak prema obliku s članom u kojem se pomiče naglasak, usp. bug. dij. *mġeso* : *mġesoto*).

No kao što bi i hrv. *sŕce*, *nà srce* moglo biti drugotnim, ni ovi primjeri nisu nedvojbeni. U ruskom niz starih imenica n. p. *a* prelazi u n. p. *c*, usp. ruski *lġeto*, *nā leto* : *letá* prema izvornom hrv. *ljġeto*, *nà ljġeto*⁴, n. *ljġeta* (n. p. *a* ≠ npr. *mġeso*, *nà mġeso*, n. *mġesa*, n. p. *c*). U slovenskom bismo od mogućega *sġrdŮce pravilno dobili *sŕce s neocirkumfleksom zbog otpadanja poluglasa (usp. i *krŭŝka > hrv. *kriŝka*, sln. *hriŝka*). Tako bismo u slovenskom imali *sŕce : *za sŕce. Analogijom prema *mesŏ* : za *mġeso* (prema hrv. *mġeso* : *zā mġeso*) u slovenskom je moglo nastati *srcē* jer bi *za sŕce bilo poistovječeno sa za *mġeso*. Tako bi n. p. *c* mogla biti drugotnom i u slovenskom (kao npr. u drugotnom naglasku *gavrān* umjesto izvornoga *gāvran* < *gāvornŭ). Samo je bugarsko *сърдце* teško objasniti ako nije posrijedi izvorna n. p. *c*.

3. HRVATSKI SŔCE

Kao što rekosmo, hrv. *sŕce* može biti odraz i psl. mogućega *sġrdŮce i psl. mogućega *sġrdŮce. U množini riječi *sŕce* imamo samo n. *sŕca* i g. *sŕdācā* i *sŕcā* što upućuje na n. p. *a* (kao n. *ljġeta*, *djġela*, g. *ljġetā*, *djġelā* u n. p. *a*) i ne slaže se s varijantom *nà srce* nego s varijantom *nà srce* (u n. p. *c* bismo očekivali n. *sŕca/sŕca i g. *sŕdācā/sŕcā što nigdje nije posvjedočeno). U nizu je hrvatskih govora moguća naknadna pomičnost naglaska u imenica s korijenom na -r- (i inače) npr. *nà grlo*, *nà brdo* (često u Posavini, usp. Ivšić 1913) itd. umjesto očekivanoga *nà grlo*, *nà brdo* što je također posvjedočeno. Usp. Prapatnice (kraj Vrgorca) *sŕce*, *nà srce*, ali drugotno *bŕdo*, *iza brda*, n. *brda*. U hrv. riječi istoga korijena kao *sŕditi se* – *sŕdīm se*, *sŕčan* itd. (a ne **sŕditi se, **sŕčan što bi se očekivalo kod vezanoga naglaska u n. p. *a*) pa i *srijġeda*, A. *srijġedu* nikako ne ukazuju na n. p. *c*.

⁴ Ali i u hrv. dij. *nà ljġeto*.

No s druge bi strane na n. p. *a* (*s'rce*) mogla upućivati umanjena *sřdašce* (*sřdāšce*) gdje naglasak ostaje na korijenu (za razliku od npr. *jajāšce* prema *jāje* koje izvorno pripada n. p. *c* usp. u Dubrovniku *jāje*, n. *jāja* i Vis *jōje*, n. *jōjā*⁵). No ovaj primjer nije nikako siguran jer osim oblika *sřdašce* postoje i varijante *srdāšce/srdāšce*⁶, a i u drugim primjerima umanjena na *-ce* (< *-ьce) i *-ašce* (< *-ьцьce) postoji u hrv. miješanje dočelnoga naglasaka očekivanoga u n. p. *c* tipa *jajāšce* i naglasaka na osnovi očekivanoga u n. p. *a* tipa *sřdāšce*. U J u r i š i ć (1992) nalazimo:

sa sufiksom *-ce* u n. p. *a* - *gřoce* (: *gřlo*, n. p. *a*), *kōljēnce* (: *kōljeno*, n. p. *a*), i drugotno *jēzērcce* (: *jēzero*, n. p. *c*)⁷, sa sufiksom *-ašce* *sřdāšce* (samo tako navodi, bez varijante *srdāšce*), *sūnašce* (: *sūnce*, n. p. *a*), *břdāšce* (: *břdo*, n. p. *a*), a u n. p. *b/c*⁸ na *-ce* se navodi *kriōce* (: *krilo*, n. p. *b*), *lišce* (: *lice*, n. p. *b*), *pērcce* (: *pēro*, n. p. *b*), *pisāmce* (: *pismo*, n. p. *b*), *rebārce* (: *rēbro*, n. p. *b*), *seōce* (: *sēlo*, n. p. *b*), *slōvce* (: *slōvo*, n. p. *c*), *stakālce* (: *stāklo*, n. p. *b*), *vīnce* (: *vīno*, n. p. *b*), *zvōnce* (: *zvōno*, n. p. *c*), a s *-ašce* *sedlāšce* (: *sēdlo*, n. p. *b*), *vlakānce* (: *vlākno*, n. p. *b*), te analogijsko, drugotno *klubāšce* (: *klūpko*, n. p. *a*) i *brašānce* (: *brāšno*, n. p. *a*).

B a b i ć (1991) navodi za sufiks *-ašce* u n. p. *a*: *pūtāšce* (: *pūto*, n. p. *a*), *sřdāšce* (samo tako!), *sūnašce*⁹ (: *sūnce*, n. p. *a*), *břdāšce* (: *břdo*, n. p. *a*), *čēdāšce* (: *čēdo*, n. p. *a*), *gřlāšce* (: *gřlo*, n. p. *a*), *jātašce* (: *jāto*, n. p. *a*), *křdāšce* (: *křdo*, n. p. *a*), *zřnašce* (: *zřno*, n. p. *a*), n. *přsašca* (: *přsi*, n. p. *c* < n. p. *a*), *psētašce* (: *psēto*, n. p. *a*), ali i drugotno *ūhašce* (: *ūho* < *ūho*, n. p. *c*). U n. p. *b/c* navodi *okāšce* (: *ōko*, n. p. *c*), *gnjezdāšce* (: *gnijēzdo*, n. p. *b*), *krilāšce* (: *krilo*, n. p. *b*), *jajāšce* (: *jāje* < *jāje*, n. p. *b* < *c*), *krilāšce* (: *krilo*, n. p. *b*), *krznāšce* (: *křzno*, n. p. *b*), *licāšce* (: *lice*, n. p. *b*), *sedlāšce* (: *sēdlo*, n. p. *b*), *selāšce* (: *sēlo*, n. p. *b*), n. *leđāšca* (: *lēda*, n. p. *b/c*), *ustāšca* (: *ūsta*, n. p. *b/c*), *vratašca* (: *vrāta*, n. p. *b/c*)¹⁰, ali i drugotno *klubāšce* (: *klūpko*, n. p. *a*), *kopitāšce* (: *kōpito*, n. p. *a*), *koritāšce* (: *kōrito*, n. p. *a*), *mjestāšce* (: *mjesto*, n. p. *a*). Kod sufiksa *-ce* navodi za n. p. *b/c*: *pisāmce*, *dānce*, *bedārce*, *dobārce*, *lišce*, *čeljāce*, *dlijēce*, *čēlce/čēoče*, *krīlce/kriōce*, *seōce/sēlce*, *vremēnce*, *crijēvce*, *jezērcce* (uz drugotno *jēzērcce*), *ōkce* – sve očekivano prema osnovnim oblicima n. p. *b* ili *c*, ali i drugotno *jedārce*, *djēlce*, *kandīlce*, *ogledālce*, *gřlce* (ali i *gřoce*), *vrēlce* (ali i *vrēoče*); *bremēnce*, *ramēnce*, *sjemēnce*¹¹, *kōljēnce* (i *kōljēnce*) prema osnovnim oblicima n. p. *a*. U n. p. *a* imamo očekivano *gřoce*, *vrēoče*, *kōljēnce* (uz mlade *kōljēnce*), uz drugotno *jēzērcce* (sa starijom inačicom *jezērcce*).

U ARj iz izvedenica sufiksom *-(aš)ce* nalazimo *břdāšce*, *kōritāšce*, *mjestāšce* (Lika), *přsāšca*, *sřdāšce* (u osnovnoj natuknici), *sřdašce* i *srdāšce*, *sūnašce*, *vrēoče*; *gřoce*, *kōljēnce*, ali drugotno *klubāšce* (*klubāčce*, g. *klubačācā*); *brašānce*; *jēzērcce* (samo

⁵ Standardni je hrv. naglasak *jāje* nastao analogijom prema množini *jāja* kao i *crijēvo* prema *crijēva* umjesto izvornoga *crijēvo* (usp. Prapatnice *crīvo*).

⁶ Duljina je u *-ašce* svakako drugotna umjesto *-āšce* < *-ьцьce, vjerojatno prema primjerima kao *pisāmce* umjesto *pisānce* gdje duljenje nastaje također drugotno prije sonanta u zatvorenom slogu (u tvorbi se duljenje tipa *stārac*, *stārcā* ispred sonanta u zatvorenom slogu često ne provodi, usp. i *tvōrba*, *pōzornica* itd.).

⁷ Ipak, svakako je očekivan oblik *jezērcce* češći.

⁸ U hrvatskom je u n. p. *b* i *c* ujednačen isti dočelni naglasak (isprva obilježje samo n. p. *c*) pa tako *slōvo* (*c*) i *pēro* (*b*) imaju isti naglasak sa sufiksom *-ce*: *slōvce*, *pērcce*. Usp. D y b o 1981: 148-152.

⁹ Tako (!), bez duljine. Vidi i dalje.

¹⁰ Kod *pluralia tantum* se sinkronijski ne vidi, odnosno nije važna, razlika između n. p. *b* i *c*.

¹¹ No *sjēme*, *brēmē*, *rāmē* imaju i u sklonidbi drugotnu pomičnost npr. *sjemēna* kao *vremēna*.

tako!)¹² itd. Unatoč kolebanjima, koja su očito mlađa, čini se da se u načelu u većini slučajeva čuva razlika u naglasku tvorba na *-ašce* osnovnih imenica n. p. *a* i *b/c*. Premda oblici kao *srdàšce*, *klubàšce* ili *jězěrce* zamagljuju situaciju, izgleda da je naglasak *sřdašce* ipak stariji i da upućuje na oblik *sřce* n. p. *a*. Dakako to ne upućuje nužno na izvornost n. p. *a* u slavenskom jer vezanost oviska u *sřce*, *sřdašce* lako može biti drugotna – nastala kada je nestala naglasna pomičnost u množini ove riječi (*sřca*, *sřdācā*). Valja napomenuti i da umanjence na *-ašce* ne predstavljaju praslavensku tvorbu što umanjuje vrijednost lika *sřdašce* u dokazivanju izvorne naglasne paradigme riječi *sřce*.

4. PRASLAVENSKI *SŔDŔDŔCE

Daljnji problemi nastaju kada razmotrimo dva moguća nastavka - *sŕdŕdŕce i *sŕdŕdŕce u okviru praslavenskoga naglasnoga sustava. Naime, nijedan od tih dvaju naglasaka nije ono što bismo mogli očekivati. Riječi istoga korijena u hrvatskom, kako rekosmo, kao *sřditi se*, *sřdīm se*; *sřčan*; *srijěda* itd. ne upućuju na vezanost naglasaka. Stoga, želimo li rekonstruirati psl. *sŕdŕdŕce, moramo pretpostaviti *ad hoc* metatoniju korijena (kao vjerojatno i u litavskom *širdis*, A. *širdi* – n. p. 3, prema glagolu *širsti* s neakutiranim korijenom¹³).

S rekonstrukcijom je *sŕdŕdŕce problem što umanjence na *-ŕce od osnova n. p. *c* u slavenskom uvijek imaju dočetni naglasak odn. *-ŕcē¹⁴, a ne čeoni kao što je ovdje. Usp. hrv. *pívce*, *jezěrce*, *jájce* i rus. *півцѣ*, *озерцѣ*, *яїцѣ* (sln. *jájce*) prema hrv. *pīvo*, *jāje* (sekundarno *jāje*), *jězero* (n. p. *c*). To se može pokušati objasniti. Istina je da je riječ *sŕdŕdŕce jedina riječ na *-ŕce u kojoj (možda) možemo rekonstruirati * ~ na prvom slogu, ali ona svakako nije običnom umanjencicom. Riječ je o staroj i-osnovi srednjega roda kojoj je dodano umanjenično *-(ŕ)ce nakon nestanka imenica srednjega roda i-osnovā kao klase (usp. i dodavanje *-ŕce u psl. *sŕlŕŕce > hrv. *sūnce*¹⁵ prema lit. *sāulė*). Ta bi "umanjenica" u potpunosti preuzela značenje stare imenice i-osnova i zapravo prestala biti umanjencicom iako to formalno i dalje jest. Zato nije nemoguće da odskače naglaskom od ostalih izvedenica na *-ŕce n. p. *c*. Kako je u izvedenicama n. p. *c* poznat slučaj poopćenja dočetnoga naglasaka umjesto staroga promjenljivoga (čeono-dočetnoga), i ovdje bi mogao biti posrijedi slučaj da je stara paradigma s pomičnim naglaskom, očuvana u riječi *sŕce* (*sŕdŕdŕce – n. *sŕdŕdŕcā), zamijenjena ujednačenom paradigmom dočetnoga naglasaka (*slovŕcē - n. *slovŕcā). U riječi *sŕce* ne bi došlo do promjene jer se je bila prestala shvaćati umanjencicom. Tako bi se mogla opravdati rekonstrukcija *sŕdŕdŕce ako bismo ju morali uspostaviti na osnovi materijala iz slavenskih jezika.

Litavski, kao što rekosmo, u glagolu *širsti* nema akuta, ali ga ima u izvedenici *širdis*, A. *širdi* (n. p. 3) koja odgovara slavenskomu *sŕdŕdŕce. No akutiran nam litavski korijen ništa ne pomaže za slavenski jer prema litavskoj pomičnoj naglasnoj paradigmi 3 (s

¹² Čudno je da je Budmani označio mlađi naglasak *jězěrce* nasuprot staromu *jezěrskī* (a ne mlađe *jězěrskī*) u ARj.

¹³ Indoeuropski korijen *kerd-/*krd- nema laringala i nema razloga za akutsku intonaciju u korijenu (nema djelovanja ni Winterova zakona ispred zvučnoga okluziva *d).

¹⁴ Usp. D y b o 1981: 148-152.

¹⁵ U istočnobosanskom dijalektu štokavskoga i u Vrbniku na Krku (čakavski) bez duljenja *sūnce*.

akutiranim korijenom) očekujemo u slavenskom djelovanjem Meilletova zakona, po kojem akut nestaje u pomičnoj naglasnoj paradigmi odnosno u n. p. *c* (npr. lit. *smárđas*, n. p. 3~psl. *smôrdь > hrv. *smrâd*), upravo nestajanje toga akuta u slavenskom (dakle*¹⁶).

5. SRČE I TROSLOŽICE ¹·V··Ь·V· (PUNI SLOG S [^], POLUGLAS I PUNI SLOG)

U radu su Kapović (2003) obrađeni uvjeti pokrate praslavenskoga dugoga cirkumfleksa *[^] u hrvatskom. Trosložice su ¹·V··Ь·V· (puni slog s [^], poluglas i puni slog) izostavljene iz rada jerbo ne ukazuju na jasno rješenje za razliku od ostalih slučajeva (usp. dvosložno *mêso > hrv. *mêso* bez pokrate, ali trosložni A. *pôlnîŋ > hrv. *plâninu*, *môldostь > hrv. *mlâdost* s pokratom), a usko su povezane s našom riječju *srce*. Kao primjer trosložica ¹·V··Ь·V· nalazimo sljedeće primjere:

Odrzi s kračinom

općeslavenski ¹⁷	hrvatski	slovenski	bugarski
*sьrdьce	<i>sr̃ce</i>	<i>src̃ĕ</i>	<i>сърдцѣ̀</i>
*mъžьsko	<i>mūsko</i>		
A. *dĕtьcъ	<i>djĕcu</i>	(<i>dĕca</i>)	(<i>деца̀</i>)

Odrzi s duljinom

općeslavenski	hrvatski	slovenski
*dъlъžьno	<i>dūžno</i>	<i>dolžnô</i>
*xôldьno	<i>hlâdno</i>	<i>hladnô</i>
*tĕžьko	<i>tĕško</i>	<i>težkô</i>

U riječima se slogova: pun samoglas + pun samoglas + poluglas (*môldostь), početni dugi cirkumfleks pokratio. Prema *mlâdost* bi se (·V·V·Ь) i ovdje (·V·Ь·V·) očekivala pokrata, ali u trosložicama slogova: pun samoglas + poluglas + pun samoglas to nije jasno. Mogući je primjer *sьrdьce, kako vidjesmo, problematičan. U primjeru je *mūsko* (*mъžьsko) na pokratu mogao analogijski utjecati pridjev *mūškĭ* < *muški* (i prilog *mūški*) u kojem je pokrata pravilna ispred [^] (v. Kapović 2003). U primjeru *dĕtьcъ > *djĕcu* također vidimo pokratu (usp. *dijĕte* s očuvanom duljinom). Sln. ima *dĕca*, *deĕĕ* (Pleteršnik, istočna Štajerska) i *dĕca* (Murko). To nam ne govori ništa jer se u sln. očekuje kračina u n. p. *c* (usp. sln. *rôka*). Dug odraz kao *dĕca* ukazuje na n. p. *b*¹⁸. U hrv.

¹⁶ O Meilletovu zakonu vidi više u Kapović (u tisku).

¹⁷ Na ovom nam mjestu strogo razlikovanje praslavenskoga i općeslavenskoga nije uopće bitno.

¹⁸ Moguće je da je upravo n. p. *b* izvorna, usp. ~ hrv. *dijĕte*, *djĕteta* i Stankiewicz 1993: 108.

i N. ima kračinu (*djèca*), u kojem je jedino ne bismo očekivali (očekuje se u G. i I. ispred $\tilde{}$, možda u oblicima s čeonim naglascima ako se tu * $\tilde{}$ krati). No pokrata ni tu nije posve pouzdana s obzirom da je posrijedi tvorba na *-ьca gdje pokrata ni u N. ne bi bila čudnom. Usp. na drugoj razini hrv. *měsce*, *lišce* prema *měso*, *lice*.

Pridjevi srednjega roda n. p. *c* kao *dūžno*, *hlādno*, *těško*, *glādno*, *zlātno*, *mírno*, *strāšno*, *bijēsno* itd. nisu pouzdani zato što stoje u bliskoj vezi s oblicima muškoga i ženskoga roda pridjeva i s imenicama od kojih su izvedeni ili glagolima s kojima su povezani (a čuvanje se duljine očekuje npr. u imperativu), gdje je duljina nesumnjivo očuvana pa je duljina u njima mogla biti zadržana (odnosno ujednačena) prema tim oblicima: usp. *glādan*, *glādna*, *glād*; *hlādan*, *hlādna*, *hlād*, *hlādi!*; *dūžan*, *dūžna*, *dūg*; *zlātan*, *zlātna*, *zlāto* itd.

6. ZAKLJUČAK

Na rekonstrukciju *sŕdъce upućuju hrv. varijanta *srce*, sln. *srcē*, rus. *сѣрдце* (*zá cepdъce*), mn. *cepduá* i bug. *сърдце*. Na *sŕdъce upućuje hrv. umanjenica *sŕdašce* i hrv. varijanta *srce*, a protiv rekonstrukcije *sŕdъce govori podatak da odudara naglaskom od ostalih tvorenica na *-ьce n. p. *c* (*pŕŕьcě, *ájьcě). Ruski je oblik lako objasniti kao drugotni, a isto se može učiniti i sa slovenskim, kao što pokazasmo. No bugarski se oblik *сърдце* ne može nikako objasniti uzmemo li *sŕdъce kao izvoran oblik. Također, teško je vjerovati da se i u slovenskom i u hrvatskom i u ruskom neovisno dogodila promjena n. p. *a* > n. p. *c*. Također, druge riječi istoga korijena kao *sŕditi se* upućuju na to da, želimo li rekonstruirati psl. *sŕdъce, moramo pretpostaviti *ad hoc* metatoniju što nije najsigurnije rješenje. Problem predstavlja čeonni naglasak imenice *sŕdъce koji odudara od ostalih imenica sa sufiksom *-ьce izvedenih od n. p. *c*, no i to se može objasniti kao arhaizam s obzirom da *sŕdъce nije obična umanjenica pa je mogla očuvati izvornu pomičnu paradigmu izvedenica na *-ьce. Hrv. umanjenica *sŕdašce* vjerojatno ima vezan naglasak prema sekundarnoj vezanosti naglaska u imenici *srce* koja čak i ako ima čeonni naglasak (*nā srce*) svejedno uvijek ima vezan naglasak u množini (*sŕca*, *sŕdācā*), a i u svakom slučaju nije posrijedi stara tvorba. Tako možemo zaključiti da u praslavenskom treba rekonstruirati imenicu n. p. *c* - *sŕdъce, n. *sŕdъcā te da je dugi cirkumfleks * $\tilde{}$ pokraćen u troslozicama tipa '·V·:ь·V· (usp. hrv. *miško* i *djècu*; pridjevi kao *hlādno*, *glādno* imaju ujednačenu duljinu).

LITERATURA

Stjepan Babić, 1991²: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, HAZU, Zagreb

Dalibor Brozović & Pavle Ivić, 1988: *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, JLZ "Miroslav Krleža", Zagreb

Pietro [=Petar] Budmani, 1867: *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*, Vienna

Terence R. Carlton, 1991: *Introduction to the phonological history of the Slavic languages*, Slavica Publishers, Inc., Columbus

- Vladimir A. Dybo, 1981: *Славянская акцентология. Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском*. Издательство "Наука", Москва
- V. A. Dybo, G. I. Zamjatina, S. L. Nikolaev, 1990: *Основы славянской акцентологии*, Издательство "Наука", Москва
- Stjepan Ivšić, 1913: *Današnji posavski govor*, Rad JA 196 (1913), 124-254; 197 (1913), 9-38.
- Stjepan Ivšić, 1970: *Slavenska poredbena gramatika*, priredili Josip Vrana i Radoslav Katičić, Školska knjiga, Zagreb
- Stjepan Ivšić, 1971: *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije (Gesammelte Schriften zum slavischen Akzent)*, mit einer Einleitung sowie Berichtigungen und Ergänzungen des Verfassers herausgegeben von Christian Alphonsus van der Berk, Slavische Propyläen, Texte in Neu- und Nachdrucken, Band 96, Wilhelm Fink Verlag, München
- Blaž Jurišić, 1966: *Rječnik govora otoka Vrgade, I dio*, JAZU, Zagreb
- Blaž Jurišić, 1973: *Rječnik govora otoka Vrgade, uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima, II dio, Rječnik*, JAZU, Zagreb
- Blaž Jurišić, 1992: *Nacrt hrvatske slovnice. Tvorba imenica u povijesnom razvoju*, Matica hrvatska, Zagreb
- Mate Kapović, 2003 (2005): "Razvoj starih dugih samoglasa u hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima", *Filologija* 41, str. 51-82.
- Mate Kapović, (u tisku): "Reexamining Meillet's Law", izlaganje na XII. kongresu Indogermanische Gesellschafta u Krakovu u listopadu 2004. (bit će objavljeno u zborniku toga kongresa)
- Frederik H. H. Kortlandt, 1975: *Slavic Accentuation, a Study in Relative Chronology*, The Peter de Ridder Press, Lisse/Netherlands
- Frederik H. H. Kortlandt, 1977: "On the history of Slavic accentuation", *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 92, str. 269-281.
- Frederik H. H. Kortlandt, 1994: "From Proto-Indo-European to Slavic", *The Journal of Indo-European Studies* 22, str. 91-122.
- Werner Lehfeldt, 1993: *Einführung in die morphologische Konzeption der Slavischen Akzentologie*, Verlag Otto Sagner, München
- August Leskien, 1914: *Grammatik der Serbokroatischen Sprache*, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg
- Ranko Matasović, 1994: "Winterov zakon i baltoslavensko jezično zajedništvo", *Suvremena lingvistika*, 38/1994, str. 5-23.
- Edward Stankiewicz, 1993: *The Accentual Patterns of the Slavic Languages*, Stanford University Press, Stanford

RJEČNICI

ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. 1-97 [dijelovi I-XXIII], Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1881-1976.

Maks P l e t e r š n i k, *Slovensko-nemški slowar*, I-II, Ljubljana, 1894-5

THE ACCENT OF PROTO-SLAVIC *SĚRDŮCE

SUMMARY

The paper deals with the problem in the reconstruction of the accent of Proto-Slavic *sĕrdŭce "heart". Slovene *srcê*, Russian *сѣрдце* (*zá cęrdce*), pl. *сѣрдца* and Bulgarian *сърдце* seem to point to *sĕrdŭce, same as Croatian *sŕce*, *nà srce*, but Croatian variant *sŕce*, *nà srce* and *sŕdašce* point to Proto-Slavic *sŕrdŭce. In the paper the reflexes of this word in each Slavic language is being discussed and the problems of the both variants of the reconstruction in the Proto-Slavic itself. This problem is in close relationship with the question of the shortening of the long circumflex in trisyllabic words of the type ¹V:·Ě·V·. In the end, it is concluded that for Proto-Slavic the accentual paradigm *c* form, *sĕrdŭce, is to be reconstructed and that the long circumflex is shortened in the trisyllabic words of the type ¹V:·Ě·V· in Croatian.

KEY WORDS: *sĕrdŭce "heart", accent, Proto-Slavic, Slavic accentuation